

Søren Kierkegaard Werken

redactie

Paul Cruysberghs
Udo Doedens
Frits Florin
Annelies van Hees
Pieter van Reenen
Johan Taels
Karl Verstrynge (vz.)
Pieter Vos
Onno Zijlstra

eindredactie van dit deel

Pieter van Reenen
Onno Zijlstra

Inhoud

Eerste deel	9
Voorwoord	11
ΔΙΑΨΑΛΜΑΤΑ [DIAPSALMATA]	23
De onmiddellijke erotische stadia of het muzikaal-erotische	53
De spiegeling van het antieke tragische in het moderne tragische	135
Schaduwbeelden	161
De ongelukkigste	207
De eerste liefde	221
De wisselbouw	265
Het dagboek van een verleider	283
Tweede deel	413
De esthetische geldigheid van het huwelijk	415
Het evenwicht tussen het esthetische en het ethische in de uitwerking van de persoonlijkheid	547
Ultimatum	701
Het opbouwende dat in de gedachte ligt dat wij tegenover God altijd ongelijk hebben	705

Nawoord van Pieter Vos en Onno Zijlstra	719
Bij de vertaling	747
Verklarende noten	749
Register van personen en zaken	851

Of – Of

Een levensfragment
uitgegeven
door

Victor Eremita

Eerste deel
bevattende
A's papieren

Is het verstand dan alleen gedoopt,
zijn de hartstochten heidenen?¹
Young

Kopenhagen 1843
te verkrijgen bij boekhandelaar C.A. Reitzel
gedrukt in Bianco Luno's boekdrukkerij

Voorwoord

Je hebt misschien, beste lezer, wel eens de juistheid van de bekende filosofische stelling betwijfeld, de stelling dat het uiterlijke het innerlijke is, het innerlijke het uiterlijke.² Je hebt zelf misschien wel eens een geheim bewaard dat je het gevoel gaf dat het je, om de vreugde of het verdriet dat ermee gepaard ging, te dierbaar was om anderen erin te laten delen. Je leven heeft je wellicht in aanraking gebracht met mensen van wie je vermoedde dat ze ook een geheim koesterden, zonder dat je macht of je charme in staat was om het verborgene aan het licht te brengen. Misschien is geen van deze gevallen op jou of jouw leven van toepassing en toch is die twijfel die nu en dan je gedachten als een vluchtige schaduw beroert je niet onbekend. Zo'n twijfel komt en gaat en niemand weet waar hij vandaan komt of naartoe gaat.³ Wat mij betreft, ben ik op dit onderdeel van de filosofie altijd enigszins kettters aangelegd. Daarom heb ik me al vroeg aangewend om zo goed en zo kwaad als het gaat zelf waarnemingen en onderzoek te doen. Ik heb me om raad gewend tot de schrijvers met wie ik het in dit opzicht eens was, kortom, ik heb gedaan wat in mijn macht lag om de leemte op te vullen die de filosofische geschriften achterlieten. Langzamerhand werd het gehoor mijn dierbaarste zintuig, want net als de stem het innerlijk dat niet helemaal overeenkomt met het uiterlijk, aan de dag laat treden, kun je met het oor als instrument dat innerlijk waarnemen, met het gehoor als zintuig het je toe-eigenen. Iedere keer dat ik dus een tegenstelling waarnam tussen wat ik zag en wat ik hoorde, werd ik gesterkt in mijn twijfel en nam mijn lust tot observeren toe. Een biechtvader is door een traliehek gescheiden van de biechteling, hij ziet niets, hij hoort alleen. Al luisterend vormt hij zich een beeld van een uiterlijk dat bij die stem past, hij neemt geen tegenstelling waar. Anders is het daarentegen als je tegelijkertijd ziet en hoort en toch een traliehek tussen jezelf en de spreker waarneemt.

12

Mijn streven om l waarnemingen in deze richting te doen was, wat het resultaat betreft, zeer verschillend. Soms had ik geluk, soms niet en om op dit terrein beet te hebben, heb je altijd enige veine nodig. Toch heb ik nooit de lust verloren om mijn naspeuringen voort te zetten. Als ik al een enkele keer genoeg had van mijn vasthoudendheid, heeft ook soms een onverwachte meevaller mijn inspanningen beloond. Zo'n onverwachte meevaller heeft mij op hoogst merkwaardige wijze de papieren doen toekomen die ik hierbij de eer heb aan het lezend publiek voor te leggen. Met deze papieren kreeg ik de kans een kijkje te nemen in het leven van een tweetal personen die mijn twijfel over dat het uiterlijke niet het innerlijke is, versterkte. Dit betreft in het bijzonder één van hen. Zijn uiterlijk stond in schril contrast met zijn innerlijk. Ook voor de andere geldt dat in zekere mate, in zoverre hij achter een onbetekenend uiterlijk een veelbetekenend innerlijk verborg.

Het is eigenlijk het beste dat ik voor de goede orde eerst vertel hoe ik in het bezit van deze papieren ben gekomen. Het is nu ongeveer zeven jaar geleden dat ik bij een uitdrager hier in de stad een secretaire zag die meteen de eerste keer dat ik hem zag, mijn aandacht trok. Het was geen modern meubel, het was tamelijk versleten en toch interesseerde het me. Een reden geven voor deze indruk is onmogelijk, maar de meeste mensen hebben in hun leven wel eens iets dergelijks meegemaakt. Mijn dagelijkse wandeling voerde me langs de uitdrager en zijn secretaire en ik liet geen dag voorbijgaan zonder er mijn oog op te laten vallen. Langzamerhand kreeg de secretaire zijn eigen verhaal voor me; het werd een noodzakelijkheid voor me om hem te zien en met dat doel voor ogen had ik er geen moeite mee, als het een enkele keer nodig was, om omwille van de secretaire een omweg te maken. Al kijkend overviel me het verlangen om het meubel te bezitten. Ik voelde heel wel dat het een eigenaardig verlangen was omdat ik het schrijftafeltje niet nodig had, en ook voelde ik dat het een buiten-sporige luxe was het meubel aan te schaffen. Het verlangen is echter, zoals bekend, zeer sofistich. Ik zocht een boodschap voor de uitdrager, vroeg naar andere dingen en, toen ik weg aan het gaan was, deed ik in het voorbijgaan een heel laag bod op de secretaire. Ik dacht dat de uitdrager wel zou toeslaan. Dan zou het een toeval zijn dat het meubel me te beurt was gevallen. Ik gedroeg me dus niet zo vanwege het geld, maar vanwege mijn l geweten. Het mislukte, de uitdrager was ongewoon vastberaden. Weer ging ik er een tijdje dagelijks langs om met verliefde blik naar de secretaire

13

te kijken. Je moet een besluit nemen, dacht ik, als hij verkocht wordt, vis je achter het net en ook als het je later weer zou lukken om het ding te pakken te krijgen, is het nooit meer hetzelfde. Toen ik de uitdragerij binnenging, ging mijn hart tekeer. Het meubel werd gekocht en betaald. Dat is voor het laatst, dacht ik, dat je zo royaal bent. Het is eigenlijk zelfs een geluk dat je hem hebt gekocht, want iedere keer dat je hem ziet, bedenk je hoe verkwistend je was; met de secretaire begint er een nieuwe periode in je leven. Ach, het verlangen is zeer welsprekend en goede voornemens heb je altijd bij de hand.

De secretaire werd in mijn kamer gezet en net zoals ik er in de eerste tijd van verliefdheid plezier aan beleefde om hem vanaf de straat te bekijken, zo liep ik er nu thuis langs. Langzamerhand leerde ik de hele rijke inhoud ervan kennen, de vele laatjes en vakjes en ik was op alle mogelijke manieren in mijn nopjes met de secretaire. Maar zo zou het niet blijven. In de zomer van 1836 stonden mijn zaken me toe om een weekje naar het platteland te gaan. De postkoets was om vijf uur besteld. De kleren die ik nodig had, waren 's avonds al ingepakt, alles was gereed. Om vier uur werd ik al wakker, maar het beeld van de mooie streek die ik ging bezoeken, had zo'n bedwelmend effect op me dat ik weer in slaap viel of in dromen verzonk. Mijn bediende gunde me vermoedelijk alle rust die ik kon krijgen, want pas om half zeven riep hij me. De postiljon blaast al op zijn hoorn en hoewel ik anders niet geneigd ben om het bevel van anderen op te volgen, maak ik toch altijd een uitzondering voor een postiljon en zijn poëtische motieven. Snel aangekleed, ik sta al in de deur en dan schiet me te binnen: heb je wel genoeg geld in je portefeuille? Er zit niet veel in. Ik open de secretaire om het geldlaatje uit te trekken en mee te nemen wat er in huis is. En kijk, de la is niet in beweging te krijgen. Iedere poging is vergeefs. Het is zo fataal als maar kan om juist op het moment als de verlokkelijke klanken van de postiljon nog naklinken in mijn oren op een dergelijke moeilijkheid te stuiten. Het bloed steeg me naar het hoofd, ik was woedend. Zoals Xerxes de zee liet geselen,⁴ zo besloot ik vreselijk wraak te nemen. Er werd een bijl gehaald. Daarmee bracht ik de secretaire een gruwelijk klap toe. Of ik er nu in mijn woede naast sloeg, of dat het laatje even stijfkoppig was als ik, l het effect was niet zoals bedoeld. De la was en bleef dicht. Er gebeurde echter iets anders. Of mijn slag juist dit punt raakte of dat de totale opschudding in het hele organisme van de secretaire de aanleiding was, weet ik niet, maar ik weet wel dat er een

geheim deurtje openging dat ik nooit eerder had opgemerkt. Dat sloot een vakje af dat ik natuurlijk ook niet eerder had ontdekt. Daar vond ik tot mijn grote verbazing een heleboel papieren, de papieren die de inhoud van het voorliggende geschrift uitmaken. Mijn besluit was onveranderd. Op de eerste stopplaats zou ik een lening afsluiten. In de grootste haast werd een mahoniehouten kistje waar normaal een paar pistolen in lagen, leeggemaakt en werden de papieren erin gedeponereerd. De vreugde had overwonnen en was onverwacht toegenomen. In mijn hart bad ik de secretaire om vergiffenis voor mijn weinig zachtzinnige behandeling, terwijl mijn gedachte gesterkt werd in haar twijfel dat het uiterlijk toch niet het innerlijke is en werd mijn ervaring bevestigd dat er geluk voor nodig is om zulke ontdekkingen te doen.

In de loop van de voormiddag arriveerde ik in Hillerød,⁵ regelde mijn financiën en kreeg een eerste indruk van een prachtige streek. De volgende ochtend begon ik meteen aan mijn excursies die nu heel anders van aard waren dan ik had gedacht. Mijn bediende volgde mij met het mahoniekistje. Ik zocht een romantisch plekje in het bos waar ik zo goed mogelijk gevrijwaard was van verrassingen en haalde daarop de documenten tevoorschijn. Mijn gastheer die deze vele wandelingen in het gezelschap van het mahoniekistje opmerkte, kwam uit zichzelf met de opmerking dat ik me misschien oefende in het schieten met pistolen. Voor deze uitspraak was ik hem zeer erkentelijk en ik liet hem in de waan.

Een vluchtige blik op de gevonden papieren liet meteen zien dat ze twee afdelingen vormden waarvan het verschil, ook uiterlijk, onmiskenbaar was. De ene was geschreven op een soort postvelijn, in quarto, met een tamelijk brede marge. Het handschrift was leesbaar, af en toe zelfs bijna sierlijk, een enkele keer slordig. De andere was geschreven op hele vellen Hollands bijenkorfpapier in kolommen, zoals je gebruikt voor juridische documenten en dergelijke. Het handschrift was duidelijk, enigszins langgerekt, gewoon en regelmatig, het leek dat van een zakenman. Ook de inhoud bleek meteen verschillend, het ene gedeelte bevatte een heleboel lange en korte esthetische verhandelingen, het andere bestond

15 | uit twee grote essays en een kleiner, alle drie van ethische aard leek het, en in briefvorm. Bij nadere beschouwing werd dat verschil alleen maar bevestigd. Het laatste gedeelte bestaat namelijk uit brieven die gericht zijn aan de auteur van het eerste.

ΔΙΑΨΑΛΜΑΤΑ [DIAPSALMATA]

25

ad se ipsum [aan zichzelf]

26

| Grandeur, savoir, renommée,
Amitié, plaisir et bien
Tout n'est que vent, que fumée;
Pour mieux dire, tout n'est rien
[Grootsheid, kennis, faam,
Vriendschap, plezier en goed
Het is allemaal als wind, als rook;
Of beter: het is allemaal niets].¹⁹

I Wat is een schrijver? Een ongelukkig mens die diepe miserie verbergt in zijn hart, maar wiens lippen zo gevormd zijn dat ze, terwijl er een zucht en een kreet aan ontsnapt, als mooie muziek klinken. Het vergaat hem als de ongelukkigen die in de os van Phalaris boven een zacht vuurtje langzaam geroosterd werden, hun kreten bereikten de oren van de tiran niet om hem angst aan te jagen, voor hem klonken ze als mooie muziek.²⁰ De mensen omringen de schrijver en zeggen tegen hem: zing weer voor ons, dat wil zeggen: moge nieuw lijden je ziel kwellen en mogen je lippen nog steeds de vorm van voorheen hebben, want de kreet zou ons maar angst aanjagen, maar de muziek die is lieflijk. En de recensenten treden aan, ze zeggen: dat is juist, zo moet het volgens de regels van de esthetica zijn. Welaan, dat spreekt vanzelf, een recensent lijkt sprekend op een schrijver, alleen heeft hij geen last van diens kwellingen en heeft hij niet diens muziek op zijn lippen. Kijk, daarom ben ik liever varkenshoeder op Amagerbro en word ik liever begrepen door de varkens dan schrijver te zijn om door de mensen verkeerd begrepen te worden.²¹

27

De eerste vraag in het eerste, meest beknopte onderwijs dat het kind krijgt, is zoals bekend de volgende: ‘Wat wil het kindje dan?’ Het antwoord is: ‘da-da.’ Met zulke beschouwingen begint het leven dus en toch ontkent men de erfzonde. En aan wie heeft het kind zijn eerste tik te danken, aan wie anders dan aan zijn ouders?

Ik spreek het liefst met kinderen, want van hen kun je nog hopen dat ze verstandige wezens kunnen worden, maar dan zij die dat al zijn! God Allemachtig! I

28

Mensen blijven je verbazen. Ze gebruiken nooit de vrijheid die ze hebben, maar eisen de vrijheid die ze niet hebben; ze hebben vrijheid van denken, ze eisen vrijheid van meningsuiting.²²

Ik heb helemaal geen zin. Ik heb geen zin om paard te rijden, dat is een te heftige beweging, ik heb geen zin om te lopen, dat is te vermoeiend, ik heb geen zin om te gaan liggen, want dan zou ik ofwel moeten blijven liggen en daar heb ik geen zin in, of ik zou weer op moeten staan en daar heb ik evenmin zin in. *Summa summarum* [Al met al] ik heb helemaal geen zin.

Er zijn zoals bekend insecten die sterven op het moment van bevruchting, zo is het met alle plezier, het hoogste en rijkste moment van genot gaat gepaard met de dood.

Probate Raad voor schrijvers

Je schrijft je eigen beschouwingen slordig op, je laat ze drukken, bij de verschillende correctierondes zul je dan langzamerhand een heleboel goede invallen krijgen. Vat daarom moed, jullie die nog niet de moed hebt gehad om iets te laten drukken, ook drukfouten zijn niet te versmaden en met behulp van drukfouten geestig zijn moet als een legitieme manier beschouwd worden om dat te zijn.

De onvolmaaktheid in al het menselijke is überhaupt dat je wat je begeert pas door het tegengestelde krijgt. Ik wil het niet over de veelheid van formaties hebben waaraan de psycholoog zijn handen vol kan krijgen (de melancholicus heeft het meeste gevoel voor humor, de hartstochtelijkste vaak het meest zin voor het idyllische, de losbandige vaak het meest voor de moraal, de twijfelaar vaak het meest voor het religieuze), maar er alleen aan herinneren dat je pas door de zonde de zaligheid in het oog krijgt.

29 | Behalve de rest van mijn talrijke kennissenkring heb ik nog een intieme vertrouweling – mijn zwaarmoedigheid. Midden in mijn vreugde, midden

onder mijn werk zwaait zij naar me, roept me weg ook al blijf ik lichamelijk aanwezig. Mijn zwaarmoedigheid is de trouwste minnares die ik gekend heb, is het dan een wonder dat ik haar ook bemin.

Er bestaat redenerend gebabbel dat in zijn oneindigheid in dezelfde verhouding tot het resultaat staat als de onafzienbare reeksen Egyptische koningen tot het historische resultaat.

De ouderdom realiseert de dromen van je jeugd: dat zie je aan Swift, hij bouwde in zijn jeugd een gekkenhuis, op zijn oude dag kwam hij er zelf terecht.²³

Als je ziet met welke hypochondrische diepzinnigheid oudere Engelsen de ambivalentie hebben ontdekt die aan de lach ten grondslag ligt, dan word je er angstig van.²⁴ Zo heeft Dr. Hartley²⁵ opgemerkt: *daß wenn sich das Lachen zuerst bei Kindern zeigt, so ist es ein entstehendes Weinen, welches durch Schmerz erregt wird, oder ein plötzlich gehemmtes und in sehr kurzen Zwischenräumen wiederholtes Gefühl des Schmerzens* [dat als de lach zich het eerst bij kinderen laat zien, het een beginnend huilen is dat door pijn wordt veroorzaakt, of een plotseling geremd en met heel korte tussenpozen herhaald gevoel van pijn] (cf. Flögel, *Geschichte der comischen Litteratur* [Geschiedenis van de komische literatuur], Boek 1, p. 50). Wat als alles in de wereld een misverstand was, wat als gelach eigenlijk gehuil was!

Er zijn gelegenheden waar het je zo oneindig pijnlijk kan raken om een mens helemaal alleen in de wereld te zien. Zo zag ik onlangs een arm meisje dat helemaal alleen naar de kerk ging voor haar confirmatie.

30 | Cornelius Nepos vertelt van een veldheer die met een aanzienlijke cavalerie opgesloten zat in een vesting, dat hij iedere dag zijn paarden liet slaan zodat ze geen schade zouden ondervinden van het vele stilstaan²⁶ – zo leef ik in deze tijd, als een belegerde; maar om geen schade te ondervinden van het vele stilzitten huil ik me moe.

Ik zeg over mijn verdriet wat de Engelsman zegt over zijn huis: mijn verdriet is *my castle*.²⁷ Veel mensen beschouwen het verdriet hebben als een van de gemakken van het leven.

Ik voel me zoals een stuk in het schaakspel zich moet voelen als de tegen-speler erover zegt: dat stuk mag niet bewegen.

Daarom is *Aladdin* zo hartversterkend omdat dat stuk de geniale kinderlijke driestheid in de meest onbezonnen wensen vertoont.²⁸ Hoeveel mensen zijn er in onze tijd wel niet die waarlijk durven wensen, durven begeren, de natuur durven aanspreken niet met het *bitte, bitte* [alsjeblieft alsjeblieft] van een braafkind of met de razernij van een verloren individu? Hoe velen zijn er niet die vanuit het gevoel voor datgene waar in onze tijd zoveel van wordt gesproken, dat de mens naar Gods beeld is geschapen, over de ware commandostem beschikken? Of zijn we niet allemaal als Noureddin aan het buigen en het kruipen, bang om te veel te verlangen én te weinig?²⁹ Of wordt langzamerhand niet iedere grootse wens gereduceerd tot een ziekelijk gepieker over het ik, van het eisen van tot het gejeengel van een kind waartoe wij immers zijn opgevoed en afgericht.

Bedeesd ben ik als een sjwa, zwak en onopgemerkt als een dageesj lene, voel me als een letter die achterstevoren in de regel staat en toch ongemanierd als een Pasja met drie paardenstaarten, wantrouwig tegenover mezelf en mijn

gedachten als de bank tegenover het door haar ondertekende papiergeld, überhaupt zo gereflecteerd in mezelf als een *pronomen reflexivum* [wederkerend voornaamwoord].³⁰ Als je van ongeluk en verdriet kon zeggen wat het geval is van bewust goede daden dat degenen die ze verrichten hun loon al gehad hebben,³¹ als dat het geval was met verdriet dan was ik de gelukkigste mens, want ik neem alle bekommernissen vooraf en toch blijven ze allemaal achter.

31

Daarin uit zich onder andere de ongemeen grote poëtische kracht van de volksliteratuur, de kracht om te begeren. In vergelijking hiermee is de begeerte in onze tijd tegelijk zondig en saai omdat zij begeert wat des naasten is.³² Zij is zich er zeer wel van bewust dat de naaste dat wat hij zoekt al evenmin bezit als zij zelf. En als zij op zondige wijze moet leren dan is dat zo ten hemel schreiend dat het de mens schokt. Zij laat zich door de koude waarschijnlijkheidsberekening van een nuchter verstand niets afnemen. Nog schrijdt Don Giovanni over het toneel met zijn duizend-en-drie minnaressen.³³ Niemand waagt het uit eerbied om de eerbiedwaardige traditie te glimlachen. Als een dichter dat in onze tijd had geprobeerd, was hij uitgelachen.

Hoe vreemd weemoedig werd ik niet gestemd doordat ik een arm mens door de straten zag sluipen in een tamelijk versleten licht groen en geel glimmende jas. Ik vond het erg voor hem, maar wat mij het meest bewoog, was toch dat de kleur van die jas mij zo levendig deed denken aan de eerste voortbrengselen in de nobele schilderkunst van mijn kinderjaren. Deze kleur was juist een van mijn lievelingskleuren. Is het niet droevig, die kleurenmengsels waar ik nog steeds met zoveel plezier aan terugdenk, die zijn van zijn levensdagen nergens te vinden. De hele wereld vindt ze schrill, vloekend, alleen bruikbaar op Neurenberger prenten.³⁴ Als je er een enkele keer op stuit, dan is die ontmoeting altijd zo ongelukkig als bovengenoemde. Het moet altijd om een krankzinnige of een gehandicapte gaan, kortom altijd om iemand die zich vreemdeling voelt in het leven en die door de wereld niet gezien wil worden. En ik die mijn helden altijd

De onmiddellijke erotische stadia
of het muzikaal-erotische

53

Vanaf het eerste moment dat mijn ziel uit bewondering voor de muziek van *Mozart* in verbazing en nederigheid boog, was het me vaak een lief ding om te bedenken hoe die blijmoedige Griekse beschouwing van de wereld, die haar dan ook *κόσμος* [kosmos] noemt, omdat zij zich geordend vertoont, als smaakvolle, heldere opsmuk voor de geest die werkt en haar doorwerkt, hoe die heuglijke beschouwing zich in een hogere orde der dingen laat herhalen, in de wereld van de idealen, hoe daar wijsheid heerst en stuurt, bewonderenswaardig doordat zij samenvoegt wat bij elkaar hoort, Axël met Valborg,¹⁰⁶ Homerus met de Trojaanse oorlog, Raphaël met het katholicisme, Mozart met *Don Giovanni*. Er bestaat een laag soort wantrouwen dat heilzaam lijkt te werken. Dat is van mening dat een dergelijk verband toeval is; het ziet er niets anders in dan een tamelijk gelukkige botsing van de verschillende krachten in het spel des levens. Het is van mening dat het toeval is als geliefden elkaar krijgen, toeval dat ze van elkaar houden; er hadden honderd andere meisjes kunnen zijn met wie hij even gelukkig had kunnen worden en van wie hij evenveel had kunnen houden. Het is van mening dat menig dichter even onsterfelijk had kunnen worden als Homerus als er door de laatste al geen beslag was gelegd op al die prachtige stof, menig componist even onsterfelijk zou zijn geworden als Mozart, als de gelegenheid zich had voorgedaan. Deze wijsheid houdt grote troost en opluchting in voor al het middelmatige dat zich daardoor in staat ziet zichzelf en zijn gelijkgestemden in te beelden dat het een vergissing van het lot is, een fout van de wereld dat zij niet even voortreffelijk zijn geworden als de voortreffelijken. Het is een gemakkelijk soort optimisme dat zo ontstaat. Voor iedere nobele inborst daarentegen, voor iedere optimaat voor wie het niet zo gewichtig is zich op zo'n lage manier vrij te pleiten als wel zichzelf te verliezen in het beschouwen van het grootste,¹⁰⁷ | is dat natuurlijk iets stuitends, terwijl het blijdschap voor zijn ziel is, een heilige

vreugde, om verenigd te zien wat bij elkaar hoort. Dit is het geluk, niet in de betekenis van het toevallige, en het veronderstelt daarom twee factoren terwijl het toevallige in de ongearticuleerde interjecties van het lot ligt. Dit is het gelukkige in het verhaal, het goddelijke samenspel van historische krachten, het hoogtepunt in de historische tijd. Het toevallige heeft slechts één factor: het is toeval dat Homerus met de geschiedenis van de Trojaanse oorlog de meest voortreffelijke epische stof in handen kreeg die zich laat indenken. Het gelukkige heeft er twee: het is een geluk dat de voortreffelijkste epische stof Homerus ten deel viel, want het accent ligt hier namelijk evenzeer op Homerus als op de stof. Daarin ligt de diepe harmonie die in ieder kunstwerk dat wij klassiek noemen, weerklinkt. Zo ook met Mozart: het is een geluk dat het in diepere zin misschien enige muzikale onderwerp werd vergund aan – Mozart.

Met zijn *Don Giovanni* treedt Mozart toe tot de kleine onsterfelijke schare mannen, van wie de naam en de werken niet vergeten zullen worden daar de eeuwigheid ze zich herinnert. En hoewel het als je hier eenmaal binnen bent getreden, er niet toe doet of je je bovenaan of onderaan bevindt, omdat je in zekere zin even hoog staat daar je oneindig hoog staat, hoewel het even kinderachtig is om om de hoogste of laagste plaats te ruziën, zoals om de plaats in de kerk bij een Belijdenis, dan ben ik toch nog veel te veel kind, of liever gezegd, ik ben als een jong meisje verliefd op Mozart, en ik moet hem koste wat het kost bovenaan hebben staan. Ik zal naar de koster en de dominee en de proost en de bisschop en de hele consistorie gaan en ik zal ze bidden en bezweren dat ze mijn smeekbede mogen vervullen, en ik zal de hele parochie aanroepen met dezelfde bede en wil men mijn bede niet horen, mijn kinderlijke wens niet vervullen, dan treed ik uit de gemeente, dan scheid ik me af van haar gedachtegang, dan vorm ik een sekte die niet alleen Mozart bovenaan zet maar helemaal geen ander kent dan Mozart, en Mozart zou ik smeken me te vergeven dat zijn muziek mij niet tot grootse daden verleidde, maar me tot nar maakte die door hem het beetje verstand dat hij had verloor, en nu meestal in stille weemoed de tijd verdrijft met neuriën wat ik niet begrijp en als een spook dag en nacht rond het ontoegankelijke rondwaart. Onsterfelijke Mozart! Jij wie ik alles verschuldigd ben, wie ik verschuldigd ben dat ik mijn verstand verloor, dat mijn ziel zich verwondert, dat ik in mijn | diepste wezen geschokt ben, jij die ik moet bedanken dat ik niet ben gestorven zonder bemind te hebben, ook al was mijn liefde ongelukkig. Is het dan een wonder als ik

jaloerser ben op zijn verheerlijking dan op het gelukkigste ogenblik van mijn leven, jaloerser op zijn onsterfelijkheid dan op mijn eigen bestaan? Als hij werd weggenomen, als zijn naam werd uitgevaagd, dan zou de enige steunpilaar omgeduwd worden die tot nu toe heeft verhinderd dat alles in een grenzeloze chaos, in een schrikwekkend niets voor me ineens stortte.

Ik hoef waarschijnlijk niet te vrezen dat enig tijdperk hem een plaats zal weigeren in dat koninkrijk der goden, maar ik moet erop voorbereid zijn dat men het kinderachtig van me zal vinden dat hij de eerste plaats moet innemen. En hoewel ik geenszins van plan ben mij voor mijn kinderlijkheid te schamen, hoewel die voor mij altijd meer betekenis en meerwaarde zal hebben dan iedere uitputtende beschouwing, juist omdat hij onuitputtelijk is, zou ik toch een poging doen via de weg van de overweging zijn rechtmatige aanspraken te bewijzen.

Het gelukkige in de klassieke creatie, dat wat haar classiciteit en onsterfelijkheid uitmaakt, is de absolute samenwerking van de beide krachten. Deze samenwerking is zo volkomen dat een latere reflecterende tijd niet eens in gedachten kan scheiden wat zo innig is samengevoegd zonder het gevaar te lopen een misverstand te wekken of te voeden. Als je dus zegt dat Homerus het geluk had dat hij de voortreffelijkste epische stof kreeg, kan dat licht aanleiding geven te vergeten dat we over die epische stof beschikken door de vertolking daarvan door Homerus en dat het feit dat het de volmaaktste epische stof blijkt te zijn, ons alleen duidelijk is door de transsubstantiatie die Homerus eigen is.¹⁰⁸ Als je daarentegen de dichterlijke prestatie van Homerus om tot de stof door te dringen benadrukt, dan loop je licht het gevaar te vergeten dat het gedicht nooit geworden was wat het is, als niet de gedachte waarvan Homerus het doordrong de eigen gedachte van de stof was, als niet de vorm de eigen vorm van de stof was. De dichter wenst zijn stof, maar zoals men zegt, is wensen geen kunst, dat is absoluut waar en dat geldt waarachtig voor een hele reeks machteloze dichterwensen. Op de juiste manier te wensen is daarentegen een grote kunst of liever gezegd, het is een gave. Dat is het onverklaarbare en geheimzinnige aan het genie, net als aan een wichelroede die nooit op het idee | komt om te wensen ergens te zijn behalve waar zij is. Wensen heeft dus een veel diepere betekenis dan gewoonlijk, het lijkt voor het abstracte verstand zelfs iets belachelijks, omdat dat wensen welhaast beschouwt als wensen wat er niet is, niet als wensen wat er is.